

O rażącej niewdzięczności obdarowanego (art. 898 k.c.). Rozważania na kanwie wyroku Sądu Apelacyjnego w Łodzi z 13 grudnia 2018 r., I ACa 157/18

GRZEGORZ WOLAK*

STRESZCZENIE

W myśl art. 898 § 1 k.c.¹ darczyńca może odwołać darowiznę, nawet już wykonaną, jeżeli obdarowany dopuścił się względem niego rażącej niewdzięczności. W artykule omówione zostało pojęcie rażącej niewdzięczności obdarowanego, o którym mowa w tym przepisie kodeksu cywilnego. Jest to niewątpliwie zwrot niedookreślony, co wskazuje na istnienie pewnego luzu interpretacyjnego po stronie podmiotu stosującego prawo (sądu). Kanwą rozważań artykułu jest niedawny wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z 13.12.2018 r., I ACa 157/18.

Słowa kluczowe: darowizna, rażąca niewdzięczność, darczyńca, obdarowany, odwołanie darowizny

I. WPROWADZENIE

W przypadku umowy darowizny, będącej czynnością prawną dwustronną (umową), jednostronnie zobowiązującą (mogącą jednak wywierać jednocześnie skutki rzeczowe), kauzalną, konsensualną, formalną, niewzajemną, nieodpłatną², moż-

* Dr hab. Grzegorz Wolak, starszy wykładowca w Katedrze Prawa Prywatnego Wydziału Zamiejscowego Prawa i Nauk o Społeczeństwie KUL w Stalowej Woli, wiceprezes i przewodniczący IV Wydziału Pracy Sądu Rejonowego w Stalowej Woli, ORCID: 0000-0003-3636-8440.

¹ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz. U. z 2019 r. poz. 1145; dalej: k.c.).

² Czynności prawne nieodpłatne należą do klasy czynności przysparzających, a więc takich których skutkiem i to zamierzonym przez składającego oświadczenie woli jest przysporzenie korzyści majątkowej innej osobie. Korzyść ta może przy tym polegać bądź na zwiększeniu aktywów tej osoby (np. przez nabycie prawa własności albo innego prawa podmiotowego np. wierzytelności), bądź też na zmniejszeniu jej pasywów (np. zwolnienie z długu). Chodzi tu o korzyść w rozumieniu prawnym,

liwe jest jej odwołanie przez darczyńcę. Odwołanie darowizny jako jednostronna czynność prawna jest zdarzeniem prawnym ściśle związanym z tym właśnie typem stosunku cywilnoprawnego. Dlatego w przypadku zmiany stanu prawnego do oceny jego skuteczności zastosowanie będą miały przepisy obowiązujące w dacie zawierania umowy darowizny (zasada dalszego stosowania ustawy dawnej), a nie w dacie jej odwołania³. Następuje ono przez oświadczenie złożone obdarowanemu na piśmie (art. 900 k.c.)⁴. Tym samym zastrzeżono w tym przepisie zwykłą formę pisemną *ad probationem* (art. 74 k.c.). Oświadczenie to ma charakter prawokształtujący. Dlatego nie znajduje uzasadnienia „powództwo o odwołanie darowizny”⁵. Oczywiście może się to dokonać z przyczyn wskazanych w ustawie. Po pierwsze, darczyńca może odwołać darowiznę jeszcze niewykonaną, jeżeli po zawarciu umowy jego stan majątkowy uległ takiej zmianie, że wykonanie darowizny nie może nastąpić bez uszczerbku dla jego własnego utrzymania odpowiednio do jego usprawiedliwionych potrzeb albo bez uszczerbku dla ciężących na nim

co nie zawsze pokrywa się z korzyścią w sensie gospodarczym. Czynności prawne nieodpłatne wyróżnia ta cecha, że strona, która dokonała przysporzenia, nie otrzymuje lub nie ma otrzymać w zamian korzyści majątkowej. Z kolei czynności prawne odpłatne to takie czynności przysparzające, na podstawie których strona dokonująca przysporzenia majątkowego otrzymuje lub ma otrzymać w zamian korzyść majątkową. Zasadą jest osłabienie w razie kolizji interesów pozycji prawnej tego, kto otrzymał korzyść nieodpłatnie (*qui certat de lucri captando*) w porównaniu z tym, kto otrzymał korzyść odpłatnie (*qui certat de damno evitando*) – zob. np. A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2018, s. 331-332, 334. Wyrazem tego osłabienia jest m.in. norma z art. 898. k.c.

³ Zob. np. M. Nazar, [w:] T.A. Filipiak, J. Mojak, M. Nazar, E. Niezbecka, *Zarys prawa cywilnego*, Lublin 2006, s. 75, A. Kawalko, H. Witczak, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2014, s. 31.

⁴ W piśmiennictwie i judykaturze sporne jest to, czy dla skuteczności odwołania darowizny konieczne jest wprowadzenie do treści oświadczenia woli o odwołaniu darowizny, przyczyny złożenia takiego oświadczenia (tak np. S. Rejman, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz, Tom 2*, Warszawa 1972, s. 1750), czy też nie jest to konieczne (tak np. M. Safjan, [w:] *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 450-1088. Przepisy wprowadzające*, K. Pietrzykowski (red.), Warszawa 2013, s. 698). Sąd Najwyższy zdaje się chyba udzielać odpowiedzi twierdzącej na tak postawione pytanie (wyroki SN z: 11.10.2002 r., I CKN 1036/00, Lex nr 577426 i 25.11.2004 r., III CK 601/03, Lex nr 1084555; tak też np. wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z 16.01.2013 r., I ACa 1111/12, Lex nr 1264389 z tezą: „W procesie o zwrot przedmiotu darowizny, z uwagi na jej skuteczne odwołanie z powodu rażącej niewdzięczności obdarowanego, sąd, z natury rzeczy ogranicza się do badania, czy zaszły okoliczności, wskazane przez darczyńcę w oświadczeniu, o jakim mowa w przepisie art. 900 k.c.”). Przychyłalbym się do stanowiska, zgodnie z którym niewskazanie tej przyczyny w piśmie odwołującym darowiznę nie pozbawia *per se* odwołania skuteczności. Taki wymóg nie wynika wprost z przepisów ustawy. Dla porównania w art. 30 k.p. jednoznacznie wskazano: „Oświadczenie każdej ze stron o wypowiedzeniu lub rozwiązaniu umowy o pracę bez wypowiedzenia powinno nastąpić na piśmie (§ 3) W oświadczeniu pracodawcy o wypowiedzeniu umowy o pracę zawartej na czas nieokreślony lub o rozwiązaniu umowy o pracę bez wypowiedzenia powinna być wskazana przyczyna uzasadniająca wypowiedzenie lub rozwiązanie umowy (§ 4)”

⁵ Tak trafnie Sąd Najwyższy w postanowieniu z 8.05.1997 r., II CKN 146/97, OSNC 1997, nr 11, poz. 175.

ustawowych obowiązków alimentacyjnych (art. 896 k.c.). Po drugie z kolei, przesłanką dopuszczalności odwołania darowizny przewidzianą w art. 898 § 1 k.c. jest rażąca niewdzięczność obdarowanego, która musi wystąpić po zawarciu umowy darowizny. Z tego powodu możliwe jest odwołanie darowizny zarówno wykonanej (w całości bądź w części), jak i niewykonanej⁶. Darowizna nie może być odwołana po upływie roku od dnia, w którym uprawniony do odwołania dowiedział się o niewdzięczności obdarowanego (art. 899 § 3 k.c.).

Wystąpienie przesłanki rażącej niewdzięczności nie czyni darowizny (bezwzględnie) nieważną (odwołaną) z mocy prawa. W takiej sytuacji powstaje jedynie na rzecz darczyńcy prawo (uprawnienie kształtujące) do odwołania darowizny, a ten może z niego skorzystać bądź nie⁷. Przypadki powództw o zobowiązanie do złożenia oświadczenia woli (art. 64 k.c. w zw. z art. 1047 § 1 k.p.c.⁸) w związku z odwołaniem przez darczyńcę (darczyńców) darowizny z powołaniem się na przyczynę jej odwołania, jaką jest rażąca niewdzięczność obdarowanego (art. 898 § 1 k.c.), są nader częste w praktyce sądów powszechnych. Najlepiej świadczy o tym także liczba orzeczeń Sądu Najwyższego wydanych na skutek rozpoznania skarg kasacyjnych (kasacji) wniesionych przez strony takich spraw. Przykładowo, w systemie prawniczym Lex znaleźć można 120 takich orzeczeń. Liczba orzeczeń Sądów Apelacyjnych jest kilka razy większa (334).

W artykule omówione zostaje pojęcie „rażącej niewdzięczności” obdarowanego, o którym mowa w art. 898 § 1 k.c. Ponieważ rozważania nie powinny mieć charakteru jedynie ściśle teoretycznego, dlatego ich kanwą będzie niedawny wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z 13.12.2018 r., I ACa 157/18⁹, w którego tezach przyjęto, że: „1. O istnieniu lub nieistnieniu podstaw do odwołania darowizny z powodu rażącej niewdzięczności decydują w każdym przypadku konkretne okoliczności, rozważane na tle zwyczajów panujących w określonych środowiskach społecznych, które nie wykraczają poza wypadki życiowych konfliktów. Znamion rażącej niewdzięczności nie wyczerpują z reguły czyny nieumyślne obdarowanego, drobne czyny nawet umyślne, ale niewykraczające, w określonych środowiskach, poza zwykłe konflikty życiowe, rodzinne, jak też wywołane zachowaniem się, czy działaniem darczyńcy. Nie jest również obojętną przyczyną niewdzięczności, bo umożliwia dokonanie osądu, czy i na ile zachowanie obdarowanego może być uznane

⁶ Odmiennie M. Kępiński, *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 7 stycznia 1967 r., III CZP 32/66*, „Nowe Prawo” 1970, nr 2, s. 108.

⁷ Zob. np. M. Załucki, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, M. Załucki (red.), Warszawa 2019, s. 1805.

⁸ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. z 2018 r. poz. 1360, ze zm.; dalej: k.p.c.).

⁹ Niepubl., Lex nr 2625569. Teza 2 wyroku chyba dość niefortunnie została przypisana Sądowi Apelacyjnemu.

za nieusprawiedliwione. 2. Nie można uznać za rażącą niewdzięczność zachowania obdarowanego, który dla własnej wygody uchyla się od wykonywania obowiązków osobistych i rzeczowych, które przyjął na siebie w umowie darowizny. Znamion takiej niewdzięczności nie nosi bowiem zachowanie obdarowanego niespełniające oczekiwań darczyńców, albo stanowiące jedynie niewykonanie lub nienależyte wykonanie obowiązków umownych”. W tej sprawie sąd odwoławczy oddalił apelację powodów od wyroku sądu I instancji oddalającego powództwo o zwrot przedmiotu darowizny. Na początku przedstawiony zostanie stan faktyczny tej sprawy, następnie wyjaśnione zostanie pojęcie „rażącej niewdzięczności”, po czym w dalszej części zaprezentowane i omówione zostanie stanowisko Sądu Apelacyjnego.

II. STAN FAKTYCZNY SPRAWY

Orzeczenie Sądu Apelacyjnego w Łodzi (I ACa 157/18) zostało wydane w stanie faktycznym, który jest dość typowy dla spraw dotyczących odwołania darowizny z powodu rażącej niewdzięczności. Ogniskuje się w nim sporo kwestii, jakie pojawiają się w sprawach sądowych z takim właśnie przedmiotem sporu.

W dniu 27 stycznia 2014 r. zawarta została w formie aktu notarialnego umowa, mocą której Z. i D. małżonkowie W. (powodowie) darowali swojemu wnukowi A.W. (pозwany) nieruchomości rolne objęte trzema księgami wieczystymi oraz (...) wraz z całym należącym do nich inwentarzem żywym, pozwany darowiznę tę przyjął. Darczyńcy oświadczyli, że poza przedmiotem darowizny nie są właścicielami ani posiadaczami innych nieruchomości rolnych, a umowa zawierana jest w trybie ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, oni zaś z dniem zawarcia umowy zaprzestają prowadzenia gospodarstwa rolnego. Strony określiły wartość przedmiotu darowizny na 500.000,00 zł. W tej samej umowie obdarowany ustanowił na rzecz dziadków, na nabytych nieruchomościach, służebność osobistą mieszkania polegającą na dożywotnim, bezpłatnym korzystaniu przez uprawnionych z całego parteru w domu, odpowiednio ogrzany i oświetlony przez właściciela nieruchomości, oddzielnego garażu pod mieszkaniem, wspólnej pralni, a także z oddzielnych kurnika i chlewu. Zobowiązał się również do zapewnienia darczyńcom opieki własnej i lekarskiej w chorobie i starości oraz możliwość swobodnego poruszania się po całych nieruchomościach. Pozwany ustanowił ponadto na rzecz powodów użytkowanie nieruchomości ograniczające się do działki o obszarze 30 arów w miejscu corocznie wybranym przez uprawnionych.

Powodowie zobowiązali też pozwanego do wypłacenia ich córce J.W. 100.000 zł w terminie do 31 grudnia 2024 r., na co A.W. wyraził zgodę. Świadczenie to zostało określone jako spłata majątkowa bez bliższego wskazania tytułu.

Wraz z nieruchomością rolną darowizna obejmowała 14 sztuk bydła. Członkowie rodziny stron byli przekonani, że przedmiotem darowizny jest całe gospodarstwo wraz z maszynami.

Po zawarciu umowy A.W. zaczął samodzielnie prowadzić gospodarstwo rolne. Ponieważ pozwany nie miał własnych maszyn, korzystał z tych, które znajdowały się w gospodarstwie, m.in. z ciągnika U. C 360 oraz przyczepy SAM, czemu dziadkowie początkowo się nie sprzeciwiali.

W krótkim czasie między stronami powstał konflikt na tle majątkowym. Wynikał on z faktu, że strony porozumiały się poza umową darowizny, że pozwany A.W. przekaze dziadkom pieniądze ze sprzedaży byków, które wchodziły w skład darowanego majątku. Gdy pozwany rozpoczął sprzedaż bydła, powód zaczął domagać się realizacji tego porozumienia, do czego jednak nie doszło. Gdy pozwany otrzymał dotację z Funduszu (...) powodowie zaczęli zgłaszać pretensje o te pieniądze, co stało się kolejnym źródłem konfliktu. W dniu 16 marca 2015 r. A.W. uzyskał opinię radcy prawnego o tym, że przeniesienie własności gospodarstwa rolnego na podstawie ustawy z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, w związku z zaprzestaniem prowadzenia gospodarstwa rolnego przez darczyńców, oznacza przeniesienie na obdarowanego własności wszystkich składników majątkowych tworzących zorganizowaną całość gospodarczą w rozumieniu art. 55³ k.c. W związku z tym pozwany był przeświadczony, że na podstawie umowy darowizny z 27 stycznia 2014 r. jego własnością stały się także maszyny, które znajdowały się w gospodarstwie należącym poprzednio do dziadków.

Tego samego dnia (16 marca 2015 r.) A.W. zwrócił się z wnioskami do Starosty Ł. o wydanie zaświadczeń potwierdzających dane zawarte w dowodach rejestracyjnych ciągnika U. C 360 oraz przyczepy SAM, które znajdowały się w gospodarstwie. Jednocześnie pozwany złożył oświadczenia, że dowody rejestracyjne tych pojazdów zaginęły w nieznanymi okolicznościach. Pozwany motywował swoje wnioski koniecznością wykonania badań technicznych obu pojazdów. Zaświadczenia takie zostały wydane A.W. tego samego dnia. W dokumentach wymieniono Z.W. jako właściciela pojazdów. Z obu zaświadczeń wynikało, że pojazdy nie mają ważnych badań technicznych.

W tym czasie dowody rejestracyjne obu pojazdów znajdowały się w posiadaniu Z.W., a pozwany został pozbawiony przez powoda możliwości korzystania z maszyn znajdujących się w gospodarstwie i musiał wypożyczać sprzęt od rodziny i sąsiadów.

Nasilający się od początku 2015 r. konflikt doprowadził do tego, że powodowie zaczęli zarzucać wnukowi złe prowadzenie gospodarstwa oraz działania wymierzone przeciwko nim, a polegające na niezapewnieniu darczyńcom dostatecznego

ogrzewania ich pomieszczeń lub nadmierne ich ogrzewanie, utrudnianie poruszania się po nieruchomości, zakłócanie spokoju, przyjmowanie w domu gości oraz utrudnianie powodom korzystania z ogrodu, o czym wszystkim opowiadali. Powodowie zaczęli wzywać na interwencję policję z błahych przyczyn, a w konsekwencji doprowadzili do wszczęcia przeciwko pozwanemu procedury niebieskiej karty. Skarżyli się też na złe traktowanie przez rodziców pozwanego. Procedura niebieskiej karty została zakończona wobec niestwierdzenia stosowania przez pozwanego przemocy wobec powodów. Sposób prowadzenia postępowania w ramach tej procedury nie spodobał się powodom, którzy zarzucili prowadzącemu funkcjonariuszowi stronniczość. Podczas kilku wizyt w miejscu zamieszkania stron policjanci nie stwierdzili żadnych nieprawidłowości. Powodowie nie sprawiali na funkcjonariuszach wrażenia osób zastraszonych, natomiast zachowywali się wobec policjantów arogancko. Nie potwierdziły się też zarzuty o niedostatecznym ogrzewaniu pomieszczeń zajmowanych przez powodów czy też wyłączeniu im oświetlenia. Zdarzało się, że powodowie sami prowokowali sytuacje konfliktowe. Do chwili obecnej pozwany nie może korzystać z frontowych drzwi do domu zajmowanego wspólnie z dziadkami, ponieważ klucz do nich mają wyłącznie powodowie.

A.W. wchodzi do domu przez piwnicę. Mimo konfliktów między stronami pozwany nadal prowadzi gospodarstwo rolne na darowanej nieruchomości, a powodowie uprawiają samodzielnie 30 arów ziemi, oddanej im w użytkowanie zgodnie z umową z 2014 r., korzystają też z ogródka warzywnego i wybiegu dla kur. Powód ma samochód i korzysta z niego wraz z żoną. Pozwany pokrywa wszystkie opłaty za media i opał. Od chwili nasilenia się konfliktów w 2015 r. A.W. nie świadczy dziadkom żadnej pomocy; w szczególności pozwany nie wozi babci do lekarza ani do szpitala.

W listopadzie 2015 r. powodowie złożyli pozwanemu pisemne oświadczenia o odwołaniu darowizny z jednoczesnym żądaniem zwrotu jej przedmiotu w terminie do 31 stycznia 2016 r. Oświadczenia zostały przesłane 20 listopada 2015 r. listami poleconymi na adres zamieszkania A.W.

III. RAŻĄCA NIEWDZIĘCZNOŚĆ OBDAROWANEGO (ART. 898 § 1 K.C.)

Darczyńca może odwołać darowiznę nawet już wykonaną, jeżeli obdarowany dopuścił się względem niego rażącej niewdzięczności. Zwrot przedmiotu odwołanej darowizny powinien nastąpić stosownie do przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu (art. 898 § 1 k.c.). Od chwili zdarzenia uzasadniającego odwołanie obdarowany ponosi odpowiedzialność na równi z bezpodstawnie wzbogaconym, który powinien się liczyć z obowiązkiem zwrotu (§ 2).

W wyroku Sądu Najwyższego z 4.12.1998 r., III CKN 68/98¹⁰, uznano, że według ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników¹¹ zaprzestanie prowadzenia działalności rolniczej następuje m.in. w razie wyzbycia się własności gospodarstwa rolnego zarówno w wyniku umowy zawartej w celu wykonania umowy z następcą, jak i umowy darowizny lub umowy dożywocia. Umowa darowizny zawarta w celu zaprzestania prowadzenia działalności rolniczej, jak każda umowa darowizny, może zostać odwołana przez darczyńcę, jeżeli obdarowany dopuścił się względem darczyńcy rażącej niewdzięczności (art. 898 k.c.).

Pogląd, że do umów zawartych w trybie ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników znajdują zastosowanie przepisy kodeksu cywilnego o darowiznie, w tym przepisy regulujące przesłanki jej odwołania, uznać należy za niekwestyjny zarówno w doktrynie, jak i w judykaturze.

Oświadczenie odwołujące darowiznę nieruchomości z powodu rażącej niewdzięczności nie powoduje *per se* przejścia własności nieruchomości z obdarowanego na darczyńcę. Stwarza bowiem jedynie obowiązek zwrotu przedmiotu odwołanej darowizny stosownie do przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu. Skutek rzeczowy w postaci powrotnego przejścia prawa własności na darczyńcę następuje przy tym na podstawie dwustronnej czynności prawnej obdarowanego jako zobowiązanego i darczyńcy jako uprawnionego. W razie gdyby uprawniony domagał się stwierdzenia obowiązku zobowiązanego do złożenia określonego oświadczenia woli, sąd, uwzględniając powództwo, stwierdza na podstawie art. 64 k.c. obowiązek pozwanego do złożenia oświadczenia woli o oznaczonej treści, a jego skutek polega na powstaniu fikcji prawnej, że z chwilą uprawomocnienia się orzeczenia oświadczenie woli tej treści zostało przez tę stronę złożone. Wówczas prawomocne orzeczenie sądu stwierdzające obowiązek strony do złożenia oznaczonego oświadczenia woli zastępuje tylko to oświadczenie. Jeżeli więc oświadczenie to ma stanowić składnik umowy, jaka ma być zawarta pomiędzy stronami, do jej zawarcia wymagane jest złożenie odpowiedniego oświadczenia woli przez drugą stronę z zachowaniem wymaganej formy¹².

W doktrynie i orzecznictwie przyjmuje się, że nieodpłatne świadczenie darczyńcy, stanowiące jednostronny akt szczodropliwości, nakłada na obdarowanego etyczny obowiązek wdzięczności¹³. Przepis art. 898 k.c. odpowiada właśnie powszechnemu przekonaniu o powstaniu pomiędzy darczyńcą i obdarowanym więzi wdzięczności stanowiącej moralny ekwiwalent aktu jednostronnego przysporze-

¹⁰ OSNC 1999, nr 7-8, poz. 127.

¹¹ Obecnie: Dz. U. z 2019 r. poz. 299, ze zm.; dalej: ustawa o ubezpieczeniu społecznym rolników.

¹² Zob. np. wyrok SN z 21.10.2016 r., IV CSK 12/16, Lex nr 2151463.

¹³ Zob. np. wyrok SN z 13.10.2005 r., I CK 112/05, Lex nr 186998, M. Safjan, [w:] *Kodeks...*, s. 687.

nia na rzecz obdarowanego¹⁴. Dlatego też wprowadzona została w nim sankcja w postaci możliwości odwołania darowizny przez darczyńcę w przypadkach skrajnie negatywnego zachowania się w tym zakresie przez obdarowanego – okazania przez niego rażącej niewdzięczności.

W wyroku Sądu Najwyższego z 10.08.2017 r., II CSK 871/16¹⁵, trafnie podniesiono, że możliwość odwołania darowizny z powodu rażącej niewdzięczności obdarowanego jest instytucją wyjątkową i w związku z tym przesłanka odwołania powinna być poddana wykładni restryktywnej. Nie można nie dostrzegać, że potencjalna możliwość odwołania z przyczyn następujących po jej dokonaniu prowadzi niejako do własności „moralnie podzielonej”, która prowokuje częstokroć zapiekłe konflikty rodzinne. Również w wyroku Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z 14.03.2018 r., I ACa 918/17¹⁶, uznano, że: „Przesłanki odwołania darowizny na podstawie art. 898 k.c. powinny być tak wykładane, by była to – w świadomości zainteresowanych, jak i sądów – instytucja wyjątkowa, stosowana z równą ostrożnością, co art. 5 k.c. Darowizna nie może stanowić karty przetargowej w relacjach rodzinnych. Powstanie konfliktu nie może automatycznie prowadzić do odwołania skutków prawnych takiej czynności. Postawa obdarowanego, czyli braku ingerencji w konflikt rodziców, a dokładniej – odmowa przeprowadzenia z ojcem rozmowy «dyscyplinującej» w żadnym wypadku nie dowodzi jego nie tylko niewdzięczności wobec darczyńcy – matki, a powódki w niniejszej sprawie, a tym bardziej rażącej niewdzięczności. Już tylko to oznacza, że nie zaistniały przesłanki do odwołania przez powódkę darowizny nieruchomości na rzecz syna”.

Sam ustawodawca nie definiuje tego, co należy rozumieć przez pojęcie niewdzięczności, ograniczając się jedynie do stwierdzenia, że chodzi o niewdzięczność rażącą. W przepisie tym występuje zatem zwrot niedookreślony, co wiąże się z pewnym luzem decyzyjnym podmiotu stosującego prawo. Takie rozwiązanie nie zaskakuje. Trudno bowiem byłoby skatalogować przyczyny odpowiadające rażącej niewdzięczności. Wskazywanie zaś w przepisie przykładowych zachowań nie wydaje się racjonalne, choć jest możliwe. Dlatego w mojej ocenie formuła użyta w przepisie art. 898 k.c. jest lepsza od tej przyjętej w art. 366 k.z.¹⁷, który stanowił, że „(...) darczyńca może odwołać darowiznę, nawet już wykonaną, jeżeli obdarowany dopuścił się względem niego rażącej niewdzięczności, złasz-

¹⁴ Zob. L. Stecki, [w:] *System Prawa Prywatnego. Tom 7. Prawo zobowiązań – część szczegółowa*, J. Rajski (red.), Warszawa 2011, s. 354-355.

¹⁵ Lex nr 2420321.

¹⁶ Lex nr 2505774.

¹⁷ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. – Kodeks zobowiązań (Dz. U. Nr 82, poz. 598).

cza przez popełnienie czynu, stanowiącego przestępstwo albo ciężkie naruszenie obowiązków rodzinnych”. W tym kontekście należy podnieść, że np. w wyroku Sądu Najwyższego z 6.12.2012 r., IV CSK 172/12¹⁸, przyjęto, iż „(...) popełnienie przestępstwa wobec darczyńcy nie stanowi wystarczającej przesłanki odwołania darowizny, o której mowa w art. 898 § 1 k.c. zwłaszcza w sytuacji, gdy sąd karny orzekając o popełnieniu przez obdarowaną przestępstwa stwierdził nieznaczny stopień jej winy i społecznej szkodliwości czynu, w konsekwencji czego postępowanie karne warunkowo umorzył. Sam fakt zniszczenia mienia darczyńcy nie przesądza o rażącym i kwalifikowanym naruszeniu przez obdarowaną norm moralnych, jakie winny obowiązywać w relacjach nawet tak bliskich, jak siostry z bratem”. Wszystko zależy po prostu od całokształtu okoliczności konkretnej sprawy i wymaga oceny dokonywanej *in casu*.

Prawidłowa jest teza wyroku Sądu Najwyższego z 16.05.2007 r., III CSK 74/04¹⁹, która brzmi następująco: „Nie ma ogólnej reguły pozwalającej na uznanie zachowania obdarowanego wobec darczyńcy za rażącą niewdzięczność uzasadniającą odwołanie darowizny”. Ocena, czy obdarowanemu można przypisać niewdzięczność i to w stopniu rażącym, musi być dokonywana *in casu* na podstawie całokształtu okoliczności konkretnej sprawy z uwzględnieniem dobrych obyczajów, ale również norm obowiązujących w środowisku, w którym funkcjonują obie strony, oraz ich wzajemnych relacji, w tym stopnia bliskości²⁰. Do przyjęcia, że obdarowany zachował się w sposób rażąco niewdzięczny, konieczne jest wystąpienie elementu obiektywnego, będącego wynikiem oceny dokonanej z punktu widzenia rozsądnego, postronnego obserwatora²¹ oraz subiektywnego, odwołującego się do poczucia krzywdy po stronie darczyńcy²². Samo subiektywne poczucie krzywdy po stronie darczyńcy jest jednak niewystarczające. Warto przywołać tu też wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z 7.02.2018 r., I ACa 753/17²³, w którym prawidłowo stwierdzono, że obiektywne istnienie przejawów niewdzięczności nie ma jeszcze właściwego znaczenia dla odwołania darowizny. Nie jest bowiem obojętna jej przyczyna (*causa ingratitudinis*), jako że dopiero poznanie tej przyczyny umożliwia sformułowanie właściwego osądu, czy i na ile zachowanie się obdarowanego może

¹⁸ Lex nr 1284764.

¹⁹ Lex nr 1669444.

²⁰ Zob. np. postanowienie SN z 16.01.2015 r., III CSK 312/14, Lex nr 1652394, wyroki SN z: 15.06.2010 r., II CSK 68/10, Lex nr 852539, 5.10.2000 r., II CKN 280/00, Lex nr 52563, 4.02.2005 r., I CK 571/04, Lex nr 603740.

²¹ Zob. np. wyrok SN z 7.05.2003 r., IV CKN 115/01, Lex nr 137593.

²² Zob. np. wyroki SN z: 26.09.2000 r., III CKN 810/00, Lex nr 51880 i 15.02.2012 r., I CSK 278/11, Lex nr 1170209.

²³ Lex nr 2453715.

być uznane za nieusprawiedliwione. Pojęcie „rażącej niewdzięczności” zawarte w przepisie art. 898 § 1 k.c. wymaga zatem analizy motywów określonych zachowań obdarowanego, w tym zwłaszcza tego, czy zachowania te nie są powodowane, czy wręcz prowokowane przez darczyńców.

Zatem nie każde zachowanie obdarowanego, naganne z punktu widzenia obowiązku wdzięczności, będzie stanowiło podstawę do odwołania darowizny. Wypracowanie szczegółowych kryteriów odnośnie do stwierdzenia, czy określone zachowanie obdarowanego stanowi, czy też nie, przejaw rażącej niewdzięczności z jego strony, pozostawiono doktrynie i judykaturze.

Jeśli idzie o piśmiennictwo, to np. Leopold Stecki, autor monografii poświęconych darowiznie²⁴, słusznie wskazuje, że rażąca niewdzięczność występuje wówczas, gdy obdarowany dopuszcza się w stosunku do darczyńcy czynu przestępnego skierowanego przeciwko jego: życiu, nietykalności cielesnej, zdrowiu fizycznemu lub psychicznemu, czci i godności osobistej lub zawodowej oraz przeciwko mieniu darczyńcy. Cechy rażącej niewdzięczności mogą mieć także: bezpodstawne zerwanie wspólnego pożycia małżeńskiego, zdrada małżeńska, ciężkie naruszenie obowiązków rodzinnych (wskutek niedostarczania środków utrzymania lub nieudzielenia pomocy osobistej), odmawianie pomocy w okresie choroby, bezpodstawne doprowadzenie do ubezwłasnowolnienia. W każdej sytuacji uwzględnia się jedynie takie ujemne zachowanie się obdarowanego, które wykazuje znaczny stopień intensywności lub które trwa przez dłuższy czas, gdyż niewdzięczność musi być rażąca. Chodzi więc o celowe zachowanie się obdarowanego albo co najmniej o świadome działanie lub zaniechanie po stronie obdarowanego. Obdarowany musi mieć świadomość, że swoim zachowaniem wywołuje darczyńcy krzywdę lub szkodę majątkową. Rażąca niewdzięczność może ujawnić się zarówno w związku z działaniem, jak i z zaniechaniem obdarowanego. W każdym wypadku powinno się brać pod uwagę jedynie naganne zachowanie się obdarowanego, co wiąże się z kwestią jego winy. Wyłączone jest dlatego przypadkowe działanie obdarowanego. W zasadzie chodzi tu o rażąca niewdzięczność okazaną samemu darczyńcy. Może być jednakże uwzględniona także niewdzięczność okazana osobie mu bliskiej, zwłaszcza jeżeli obdarowany w gruncie rzeczy zamierza w ten sposób oddziaływać na osobę darczyńcy²⁵.

²⁴ Zob. L. Stecki, *Umowa darowizny*, Warszawa-Poznań 1974, *idem* *Darowizna*, Toruń 1998.

²⁵ Zob. L. Stecki, [w:] *Kodeks cywilny z komentarzem*, J. Winiarz (red.), Warszawa 1980, s. 810, *idem*, [w:] *System...*, s. 354-356.

Wypowiedzi innych autorów²⁶ w tej kwestii są w znacznej mierze zbieżne ze stanowiskiem tego autora.

Warte podkreślenia jest też to, że każde zachowanie, które może być kwalifikowane jako przejaw rażącej niewdzięczności, stanowi samoistną (odrębną) podstawę odwołania darowizny. Dlatego w stosunku do każdego z tych zdarzeń roczny termin przewidziany w art. 899 § 3 k.c. biegnie odrębnie²⁷. Przebaczenie rażącej niewdzięczności obdarowanego nie wyklucza możliwości odwołania darowizny, jeśli po przebaczeniu obdarowanemu nadal będzie on przejawiał naganne zachowanie wobec darczyńcy²⁸.

IV. POJĘCIE RAŻĄCEJ NIEWDZIĘCZNOŚCI OBDAROWANEGO W WYBRANYCH ORZECZENIACH SĄDU NAJWYŻSZEGO

W postanowieniu z 29.09.1969 r., III CZP 63/69²⁹, Sąd Najwyższy stwierdził, że: „Pod pojęciem rażącej niewdzięczności w rozumieniu art. 898 § 1 k.c. może podpaść jedynie taka czynność czy zaniechanie obdarowanego, które były skierowane przeciwko darczyńcy ze świadomością i w nieprzyjaznym zamiarze, nie zaś krzywdy nie zamierzone, popełnione w uniesieniu czy rozdrażnieniu, wywołanym być może zachowaniem się czy działaniem samego darczyńcy. Nadto nie mogą to być czyny wymierzone przeciwko osobie trzeciej, choćby pośrednio były przykre dla darczyńcy, chyba że w okolicznościach sprawy uzasadniona będzie ocena, że to godziło bezpośrednio także w darczyńcę”. Na aprobatę zasługuje także wyrok SN z 6.08.2014 r., I CSK 592/13³⁰, w którym przyjęto, że rażąca niewdzięczność może przejawiać się również w działaniu wymierzonym przeciwko osobom, z którymi

²⁶ Zob. np. S. Rejman, [w:] *Kodeks...*, s. 1744-1745, S. Grzybowski, [w:] *System prawa cywilnego. Prawo zobowiązań – część szczegółowa*, t. III, cz. 2, S. Grzybowski (red.), Ossolineum 1976, s. 251, B. Burian, *Odwołanie darowizny jako sankcja rażącej niewdzięczności*, Acta Universitatis Wratislaviensis 1994, Prawo CCXXXVIII, s. 13 i n., Z. Radwański, J. Panowicz-Lipska, *Zobowiązania – część szczegółowa*, Warszawa 2012, s. 88-89, A. Kawałko, H. Witczak, *Zobowiązania*, Warszawa 2010, s. 395-397, M. Safjan, [w:] *Kodeks...*, s. 687-688, B. Lackoroński, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom II. Zobowiązania*, K. Osajda (red.), Warszawa 2013, s. 1839-1840, J. Jezioro, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), Warszawa 2017, s. 1651, K. Mularski, [w:] *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 450-1088*, M. Gutowski (red.), Warszawa 2016, s. 1288-1297, A. Janas, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom V. Zobowiązania. Część szczegółowa (art. 765-92116)*, M. Habdas, M. Frasa (red.), Warszawa 2019, s. 627-632, M. Załucki, [w:] *Kodeks...*, s. 1804-1805.

²⁷ Zob. np. L. Stecki, *Darowizna...*, s. 249, M. Safjan, [w:] *Kodeks...*, s. 698, A. Janas, [w:] *Kodeks...*, s. 632, wyrok SN z 25.11.2004 r., III CK 601/03, Lex nr 1084555, wyrok SA w Łodzi z 30.08.2012 r., I ACa 519/12, Lex nr 1220553.

²⁸ Zob. np. M. Safjan, [w:] *Kodeks...*, s. 698, orzeczenie SN z 16.03.1948 r., C III 2318/47, „Przegląd Notarialny” 1949, nr 3-4, s. 320, orzeczenie SN z 21.12.1954 r., I CR 1623/54, PiP 1955, z. 9, s. 480.

²⁹ Lex nr 6568. Tak też orzeczenie SN z 2.03.1948 r., Kr. C. 42/48, PiP 1948, nr 7, s. 136-137.

³⁰ Lex nr 1545024.

darczyńca jest związany. Nie muszą to jednak być zachowania, w których osoba bliska darczyńcy jest wykorzystana przedmiotowo, jako cel pośredni, którego krzywdą ma przysporzyć cierpień darczyńcy i to stanowi zamiar obdarowanego. Rażąca niewdzięczność może stanowić także zachowanie wymierzone w osobę najbliższą darczyńcy, niepodjęte wprawdzie z myślą o samym darczyńcy, lecz obiektywnie naganne i z racji swojego charakteru w sposób oczywisty uderzające w jego dobra i emocje, z czym obdarowany musiał się co najmniej godzić. Ustawodawca, używając w art. 898 § 1 k.c. niezdefiniowanego precyzyjnie pojęcia rażącej niewdzięczności względem darczyńcy, celowo zrezygnował ze wskazówek, jakie zawierał choćby poprzednio normujący tę kwestię art. 366 k.z., by umożliwić objęcie ochroną darczyńcy w tych wszystkich wypadkach, kiedy obiektywnie i zarazem subiektywnie oceniane naganne zachowanie obdarowanego budzi ostry sprzeciw, jako tak dalece niewłaściwe i przykre dla darczyńcy, że kłóciłoby się z elementarnym poczuciem przyzwoitości odmówienie darczyńcy prawa unicestwienia skutków darowizny.

W wyroku z 7.05.1997 r., I CKN 117/97³¹, SN stanął na stanowisku, że „(...) pod pojęcie rażącej niewdzięczności podpadają tylko takie czynności obdarowanego, które są skierowane przeciwko darczyńcy ze świadomością i w nieprzyjaznym zamiarze. Chodzi tu więc przede wszystkim o popełnione przestępstwo przeciwko darczyńcy (zarówno przeciwko życiu, zdrowiu i czci, jak i przeciwko mieniu) oraz o naruszenie przez obdarowanego obowiązków wynikających ze stosunków osobistych łączących go z darczyńcą, jak np. odmowa udzielenia pomocy w chorobie mimo oczywistej możliwości. Wyłączone są natomiast krzywdy czy przykrości wyrządzone w sposób niezamierzony, popełnione w uniesieniu czy rozdrażnieniu, zwłaszcza wywołane zachowaniem się darczyńcy. Czyny dowodzące niewdzięczności muszą świadczyć o znacznym napięciu złej woli obdarowanego, na co wskazuje użycie przez ustawodawcę słów «rażąca niewdzięczność». Nie uzasadnia więc odwołania darowizny dopuszczenie się przez obdarowanego takich czynów, które w danych okolicznościach i warunkach nie wykraczały poza zwykłe przypadki życiowych konfliktów” .

Jak zauważył Sąd Najwyższy w wyroku z 29.04.2016 r., I CSK 209/15³², znamion rażącej niewdzięczności nie wyczerpują z reguły czyny nieumyślne obdarowanego, drobne czyny nawet umyślne, ale niewykraczające, w określonych środowiskach, poza zwykłe konflikty życiowe, rodzinne, jak też wywołane zachowaniem się czy działaniem darczyńcy. Nie jest również obojętna przyczyna niewdzięczności, gdyż umożliwia dokonanie osądu, czy i na ile zachowanie obdarowanego może

³¹ Lex nr 137781. Tak też wyrok SN z 8.04.1999 r., II CKN 301/98, Lex nr 121299.

³² Lex nr 2071109.

być uznane za nieusprawiedliwione. Do *essentialia negotii* umowy darowizny nie należy obowiązek sprawowania opieki nad darczyńcą przez obdarowanego i choć czynność ta rodzi po stronie obdarowanego obowiązek wdzięczności, to nabiera on szczególnej postaci, gdy darowizna zostaje zawarta pomiędzy osobami najbliższymi, których powinność świadczenia pomocy i opieki wynika z łączących strony darowizny stosunków rodzinnych. Niewdzięczność w stopniu rażącym może polegać nie tylko na działaniu, lecz także na zaniechaniu spełnienia obowiązków obciążających obdarowanego, krzywdzących darczyńcę. Jednym z ustawowo uregulowanych obowiązków jest obowiązek alimentacji darczyńcy, o ile ten po wykonaniu darowizny popadnie w niedostatek. Darowizna kreuje stosunek etyczny między darczyńcą a obdarowanym, wyróżniający się moralnym obowiązkiem wdzięczności. Pogwałcenie tego obowiązku przez dopuszczenie się ciężkich uchybień opatrzone jest sankcją prawną, przewidzianą w art. 898 § 1 k.c., w postaci prawa odwołania darowizny. Podobnego zdania był Sąd Najwyższy w wyroku z 13.10.2005 r., I CK 112/05³³, zwracając uwagę na to, że dobre obyczaje w konkretnym środowisku i zwyczajowe relacje między obdarowanym a darczyńcą mogą stanowić jedno z pomocnych w ocenie zachowania obdarowanego kryteriów. Uznał, że umowa darowizny rodzi po stronie obdarowanego moralny obowiązek wdzięczności, który nabiera szczególnej wymowy, gdy do zawarcia umowy dochodzi między osobami najbliższymi, których powinność świadczenia pomocy i opieki wynika już z łączących strony umowy stosunków rodzinnych. W wyroku z 10.08.2017 r., II CSK 871/16³⁴, SN stwierdził, że: „Właściwym polem dla zastosowania odwołania darowizny z powodu rażącej niewdzięczności obdarowanego są przede wszystkim sytuacje, w których dokonując darowizny, darczyńca niejako zdał się na obdarowanego, a jego rażąca niewdzięczność stawia go w trudnym położeniu osobistym lub majątkowym”.

Zdaniem Sądu Najwyższego, rażąca niewdzięczność występuje np. wówczas, gdy obdarowany przejawia agresję wobec darczyńcy, poniża jego godność osobistą, nie wywiązuje się z obowiązków wynikających z umowy darowizny. Nawet ustalenie, że u podstaw pogorszenia się stosunków między stronami leży naganne zachowanie się zarówno obdarowanego, jak i darczyńcy, nie pozwala przyjąć, że spełnione zostały przesłanki umożliwiające skuteczne odwołanie wykonanej darowizny. Ustawa wymaga bowiem, aby niewdzięczność obdarowanego była rażąca, a więc aby przybrała postać kwalifikowaną, którą charakteryzuje nasilenie złej woli i naganności zachowania się obdarowanego. Takiej szczególnie negatywnej

³³ Lex nr 186998.

³⁴ Lex nr 2420321.

oceny nie sposób formułować, gdy istotną przyczynę konfliktów występujących pomiędzy stronami umowy darowizny stanowi zachowanie się darczyńcy” (wyrok SN z 29.10.1999 r., I CKN 174/98³⁵). Za czyny świadczące o rażącej niewdzięczności obdarowanego uznano m.in.: odmówienie pomocy w chorobie, odmowę pomocy osobom starszym, rozpowszechnianie uwłaczających informacji o darczyńcy, pobicie czy ciężkie znieważenie” (wyrok SN z 17.11.2011 r., IV CSK 113/11³⁶).

Jeśli idzie natomiast o przykłady zachowań (działań, zaniechań), których Sąd Najwyższy nie uznał za wystarczające dla odwołania darowizny, to były one następujące: odwołanie przez spadkodawcę testamentu, w którym powołał daną osobę do spadku jako swego spadkobiercę (wyrok SN z 5.11.1998 r., I CKU 100/98³⁷); okresowe odosobnienie obdarowanego, w związku z podejrzeniem o popełnienie przestępstwa i ewentualne dalsze skutki tego rodzaju w razie skazania (wyrok SN z 4.02.1999 r., II CKN 625/98³⁸); nieudzielanie przez obdarowanych pomocy darczyńcy w pracach rolnych i w opiece nad upośledzonym dzieckiem, wszak obdarowany nie ma obowiązku świadczenia pracy na rzecz darczyńcy” (wyrok SN z 23.03.2000 r., II CKN 810/98³⁹); zawiedzione oczekiwania darczyńcy co do należytego zajmowania się przez obdarowanego przedmiotem darowizny (wyrok z SN 2.12.2005 r., II CK 265/05⁴⁰); wykonywanie prawa otrzymanego przez obdarowanego poprzez czynności dotyczące zniesienia współwłasności, decydowania o osobie zarządcy i o kontynuowaniu umowy najmu (wyrok z 1.12.2004 r., III CK 63/04⁴¹); niewierność małżeńska obdarowanego małżonka, będąca zawinioną przyczyną rozvodu nie stanowi rażącej niewdzięczności wobec darczyńców-teściów (wyrok z 28.03.2012 r., V CSK 179/11⁴²); niezgodne z wolą darczyńcy działania obdarowanego, będące wyrazem zagwarantowanej mu przez prawo autonomii (wyrok z 10.08.2017 r., II CSK 871/16).

V. STANOWISKO SĄDU APELACYJNEGO W ŁODZI W SPRAWIE I ACA 157/18

Powodowie Z. i D. małżonkowie W. odwoływali się do następujących okoliczności uzasadniających ich zdaniem odwołanie darowizny z powodu rażącej niewdzięczności pozwanego A.W.:

³⁵ Lex nr 1216921.

³⁶ Lex nr 1111009.

³⁷ Lex nr 1216159.

³⁸ Lex nr 1214455.

³⁹ Lex nr 50880.

⁴⁰ Lex nr 707399.

⁴¹ Lex nr 589985.

⁴² Lex nr 1211874.

- 1) znieważanie darczyńców, obrażanie ich, grożenie im;
- 2) nieudzielanie pomocy w czasie choroby, zwracanie się w sposób lekceważący do powodów;
- 3) niewywiązywanie się z obowiązków, do których obdarowany zobowiązał się w chwili otrzymywania darowizny, tj.: opieki, pomocy w chorobie, zapewnienia należytego ogrzewania nieruchomości.

Wskazać należy teraz na argumentację Sądu Apelacyjnego, która na gruncie przedstawionego wyżej stanu faktycznego przemawiała w jego ocenie za uznaniem powództwa, a więc i apelacji powodów za bezzasadną.

1. Sąd Apelacyjny stwierdził, że powodowie nie udowodnili, aby obdarowany pozwany dopuścił się względem nich czynów, zachowań, zaniedbań, które czy to przez fakt ich intensywności, czy też ze względu na ich charakter, należałoby uznać za wysoce niewłaściwe i krzywdzące darczyńców, a tym samym przypisać im miano wyczerpujących przesłankę rażącej niewdzięczności. Dokonując oceny zachowania obdarowanego względem darczyńców, a więc, czy jest ono rażąco niewdzięczne, należało mieć na uwadze stosunki panujące między stronami. Tymczasem okoliczności sprawy wskazują, że złe relacje między pozwanym a powodami są wynikiem tylko i wyłącznie konfliktu na tle majątkowym, który został zapoczątkowany przez powodów z uwagi na niespełnienie ich dalszych żądań finansowych, które nie były przedmiotem umowy darowizny.

2. Sąd Apelacyjny wywiódł, że rozliczenia między stronami, związane ze sprzedażą przez pozwanego bydła otrzymanego w ramach umowy darowizny, pozostają poza ramami samej umowy darowizny z 2014 r. Umowa między stronami zawarta w formie aktu notarialnego traktowana była przez obie strony jako czynność pod tytułem darmym. Dokonana została stosownie do przepisów o ubezpieczeniu społecznym rolników i skutkowałą przyznaniem świadczeń emerytalnych darczyńcom. Nie przewidywała jakichkolwiek świadczeń pieniężnych ze strony pozwanego w zamian za uzyskane korzyści. Ocenie sądu podlegał sposób wykonania przez pozwanego wobec powodów zobowiązań wynikających z umowy. Wszelkie inne porozumienia zawarte poza umową darowizny, a jedynie przy jej okazji, nie mogą służyć ocenie zachowania pozwanego wobec powodów w kontekście tej umowy.

3. W ocenie sądu odwoławczego, jeśli chodzi o spór między stronami co do kwestii przekazania na podstawie umowy darowizny nie tylko nieruchomości, lecz także maszyn rolniczych, a w konsekwencji ocenę działań pozwanego odnośnie do uzyskania nowych dowodów rejestracyjnych dla dwóch maszyn rolniczych, to działania pozwanego nie zmierzały do przerejestrowania pojazdów na siebie, a w konsekwencji do ich zbycia. We wszystkich dokumentach to powód Z.W. figurował jako właściciel obu pojazdów. Pozwany wystąpił jedynie z wnioskiem do Starosty

Ł. o wydanie zaświadczeń potwierdzających dane zawarte w dowodach rejestracyjnych ciągnika U. C 360 oraz przyczepy SAM. Zaświadczenia potwierdzały prawo własności Z.W., zatem pozwany nie mógłby przy ich pomocy zbyć owych przedmiotów. Oznacza to, że pozwany nie miał możliwości posłużenia się uzyskanymi dokumentami w sposób naruszający prawa właściciela pojazdów. Jednocześnie z obu zaświadczeń wynika, że w dacie ich wystawienia upłynął termin ważności badań technicznych pojazdów, co uwiarygodnia określony we wniosku pozwanego cel wystąpienia o zaświadczenia. Bez znaczenia dla oceny postępowania A.W. wobec dziadków jest to, czy oświadczenia o zaginięciu oryginałów dowodów rejestracyjnych były zgodne ze stanem wiedzy pozwanego, czy też nie.

4. Sąd Apelacyjny uznał ponadto, że materiał dowodowy nie dawał podstaw do przyjęcia, że A.W. dopuszczał się względem dziadków działań, które mu zarzucają, a które miały polegać na celowym niedogrzewaniu ich mieszkania, niezapewnieniu jego właściwego oświetlenia, na utrudnianiu korzystania z nieruchomości w zakresie wynikającym z ustanowionej na rzecz darczyńców służebności czy w końcu na psychicznym znęcaniu się nad powodami. Powodowie nie zaprzeczyli, że mają swobodny dostęp do miejsca, w którym znajduje się piec i mogą wedle uznania korzystać z opału celem regulowania stopnia ogrzania nieruchomości, a wszystkie koszty z tym związane ponosi pozwany. Podobnie rzecz się ma, jeśli chodzi o korzystanie z energii elektrycznej przez powodów. Pozwany nie utrudniał także w jakikolwiek sposób powodom korzystania z przysługującej im, zgodnie z umową, działki (...) arów. Z ich zeznań wynika również, że mają oni swobodny dostęp do tej części nieruchomości i samodzielnie tę działkę uprawiają. Okoliczność, że pozwani rozpowszechniali informacje wśród osób trzecich, które wskazywać miały na inny stan rzeczy oraz zgłaszali swoje pretensje policji, nie stanowi dowodu prawdziwości zarzutów, tym bardziej, że relacje osób postronnych, w tym funkcjonariuszy policji, nie potwierdziły ich zasadności. Wiele wskazuje na to, że intencją powodów, przynajmniej już w trakcie toczącego się sporu, było sprowokowanie pozwanego do działań, które następnie mogłyby być wykorzystane przeciwko niemu. Świadczy o tym chociażby przebieg rozmowy, której nagranie wykonane bez wiedzy A.W. powodowie przedstawili na rozprawie 10 sierpnia 2017 r. W trakcie wymiany zdań między D.W. i A.W. to powódka jest stroną wykazującą większą aktywność w dążeniu do wywołania sprzeczki, natomiast pozwany wyraźnie stara się nie dać wciągnąć w konflikt. Z obiektywnego dowodu w postaci decyzji o umorzeniu postępowania procedury niebieskiej karty wynika, że nie stwierdzono stosowania przemocy wobec powodów przez pozwanego. Podczas kilku wizyt w miejscu zamieszkania stron policjanci nie stwierdzili żadnych nieprawidłowości. Powodowie nie sprawiali na funkcjonariuszach wrażenia osób zastraszonych,

natomiast wobec policjantów zachowywali się arogancko. Nie potwierdziły się też zarzuty o niedostatecznym ogrzewaniu pomieszczeń zajmowanych przez powodów czy wyłączeniu im oświetlenia.

5. Wreszcie Sąd Apelacyjny zwrócił uwagę na to, iż okoliczność nieudzielenia pomocy dziadkom, zwłaszcza powodce, z pewnością nie jest przyczyną istniejącego między stronami konfliktu, ale jego skutkiem. Zgłaszane przez powodów zaniechania ze strony pozwanego, wynikające ze zobowiązania się przez pozwanego do zapewnienia darczyńcom należytej opieki własnej i lekarskiej, nie wynikają ze złej woli pozwanego, ale chęci uniknięcia kolejnych kłótni, które są inicjowane przez stronę powodową. Powodowie posiadają zdolność samodzielnego funkcjonowania w życiu codziennym, skoro samodzielnie uprawiają 30 arów ziemi, a powód porusza się samochodem. Brak dowodów na to, że powodowie wymagają stałej pomocy oraz opieki ponad tą, którą pozwany im zapewnia. Pomijając fakt, że powodowie są osobami sprawnymi fizycznie na tyle, aby samodzielnie uprawiać 30 arów ziemi i korzystają z własnego samochodu, a zatem można ich uznać za niewymagających stałej opieki i pomocy, należy zauważyć, że wobec stopnia skonfliktowania stron, w tym bardzo emocjonalnego stosunku małżonków W. do istniejących nieporozumień oraz ich usilnych prób rozwiązania sporu po swojej myśli, trudno wyobrazić sobie, aby ewentualna pomoc ze strony A.W. mogła być świadczona bez obawy o dalszą eskalację waśni.

VI. OCENA STANOWISKA SĄDU APELACYJNEGO W ŁODZI W SPRAWIE I ACA 157/18

Zarówno ustalenia faktyczne, jak i ich ocena prawna zawarte w uzasadnieniu wyroku Sądu Apelacyjnego w Łodzi, w sprawie I ACa 157/18, są moim zdaniem prawidłowe i nie budzą zastrzeżeń. Ocena prawna pozostaje w zgodzie z rozumieniem pojęcia rażącej niewdzięczności ustalonym w nauce prawa cywilnego i judykaturze (nie tylko Sądu Najwyższego), prezentowanym także w niniejszym opracowaniu. Sąd ten wystarczająco wnikliwie i szczegółowo wskazał, jakie racje przemawiały za bezzasadnością apelacji w zakresie zarzutu naruszenia art. 898 § 1 k.c. Także przeprowadzona przez sąd odwoławczy ocena dowodów w żaden sposób nie narusza art. 233 § 1 k.p.c.

Zachowanie pozwanego, jak ustaliły sądy *meriti*, nie cechowało się rażącą niewdzięcznością w rozumieniu art. 898 § 1 k.c., gdyż:

- nie wyczerpywało znamion żadnego przestępstwa na szkodę darczyńców, w tym także przeciwko ich mieniu;
- nie nosiło cech rażącego zaniechania obowiązków rodzinnych, w tym zwłaszcza poprzez odmowę niesienia pomocy darczyńcom, także w ich chorobie – powodowie

- takiej pomocy wszak nie wymagali (skądinąd obowiązki jakie pozwany przyjął na siebie w tym zakresie, przypominały te z umowy dożywocia - art. 908 k.c.);
- nie przekraczało granic zwykłych konfliktów życia rodzinnego, przy czym inicjatorami konfliktu, jaki powstał między stronami umowy darowizny, byli w głównej mierze darczyńcy;
 - działania czy zaniechania obdarowanego nie były skierowane przeciwko darczyńcom ze świadomością i w nieprzyjaznym zamiarze, nie cechowały się jego złą wolą, dla przykładu przejmując w ramach darowizny gospodarstwo rolne dziadków, pozostawał, jak i członkowie rodziny w przekonaniu, że przejmuje je wraz z maszynami (z których początkowo korzystał zresztą bez sprzeciwu powodów), i w czym utwierdzała go zlecona przez niego opinia radcy prawnego;
 - rozliczenia między stronami, związane ze sprzedażą bydła otrzymanego w ramach nieodpłatnej przecież umowy darowizny pozostają poza ramami tej umowy (powodowie mogą dochodzić tego roszczenia na drodze sądowej, winni oczywiście wykazać jego zasadność);
 - termin do wykonania przez pozwanego nałożonego na niego przez powodów obowiązku wypłacenia ich córce J.W. kwoty 100 000 zł (tj. 31 grudnia 2024 r.), jeszcze nie upłynął.

O zachowaniu się pozwanego, obiektywnie je oceniając, nie można powiedzieć, że budzi ono ostry sprzeciw, jako tak dalece niewłaściwe i przykre dla darczyńców, że kłóciłoby się z elementarnym poczuciem przyzwoitości by odmówić powodom (darczyńcom) prawa unicestwienia skutków darowizny. Jest przeciwnie.

Dlatego powodowie nie mieli podstaw, by odwołać uczynioną na rzecz wnuczka darowiznę. Jedynie bowiem w ich subiektywnym przekonaniu dopuścił się on względem nich rażącej niewdzięczności. Zasadnie zatem przyjęto, że po stronie pozwanego nie zaistniała rażąca niewdzięczność, a to nie pozwalało na uwzględnienie powództwa jego dziadków (darczyńców) o zobowiązanie do złożenia oświadczenia woli. Oddalenie przez Sąd Apelacyjny apelacji powodów należy zaaprobować.

Oczywiście, ocena żądania pozwu z pewnością byłaby diametralnie odmienna, gdyby dowody zgromadzone w sprawie potwierdziły okoliczności z pozwu (a nie miało to przecież miejsca), tj. że pozwany A.W. znieważał darczyńców, obrażał ich, dopuszczał się na ich szkodę gróźb karalnych (znęcał się nad nimi psychicznie), usiłował przywłaszczyć, czy tym bardziej przywłaszczył, mienie powodów, nie udzielał im pomocy w czasie ich choroby, mimo że tego wymagali, celowo nie dogrzewał ich mieszkania, utrudniał korzystanie przez darczyńców z nieruchomości w zakresie wynikającym z ustanowionej na ich rzecz służebności, uniemożliwiał korzystanie z mediów w zajmowanej przez nich części nieruchomości. Takie zachowanie niewątpliwie spełniałoby przesłankę odwołania darowizny z art. 898 k.c.

Dodatkowo należy wskazać, że umowa darowizny, w stanie faktycznym sprawy zakończony wyrokiem Sądu Apelacyjnego w Łodzi, nie miała charakteru typowego. Występowały w niej bowiem elementy odpłatności, a więc stanowiła *negotium mixtum cum donatione*. Częściowa odpłatność nie wyłącza jednak sama przez się i w każdym przypadku możliwości zakwalifikowania czynności prawnej jako umowy darowizny⁴³. Tego typu darowizna również może być skutecznie odwołana z powodu rażącej niewdzięczności obdarowanego. Do okoliczności tej zarówno sąd okręgowy, jak i apelacyjny, jak się zdaje, nie przywiązały dostatecznej uwagi. Nie miało to jednak wpływu na trafność ich rozstrzygnięć. Na obdarowanego został bowiem nałożony obowiązek majątkowy wobec darczyńców (obciążył przedmiot darowizny służebnością mieszkania na ich rzecz oraz ustanowił użytkowanie 30 arowej działki). Pozwany zobowiązał się ponadto do zapłaty na rzecz córki powodów kwoty 100 000 zł. Kwalifikacja takich nietypowych darowizn budzi wątpliwości. W doktrynie przyjmuje się, że chodzi tu albo o dwie równorzędne, sprzężone ze sobą umowy (np. sprzedaż i darowiznę/zamianę/dożywocie), albo o jedną czynność prawną odpłatną (jeżeli odpłatność ta jest uważana przez strony za element istotny) bądź też o darowiznę (jeżeli odpłatność ta nie jest uważana przez strony za element istotny)⁴⁴. W tym kontekście należy stwierdzić, iż z ustaleń sądów wynika, że strony zawarły w formie aktu notarialnego umowę traktowały jako czynność pod tytułem darmym, skutkującą przyznaniem świadczeń emerytalnych darczyńcom. Na jej podstawie pozwany nie był zobowiązany do jakichkolwiek świadczeń pieniężnych na rzecz powodów w zamian za uzyskane korzyści. Skoro odpłatność nie była przez strony uważana za element istotny, zachodziły zatem podstawy, aby zakwalifikować umowę jako darowiznę. W umownym zobowiązaniu pozwanego przez powodów do wypłacenia ich córce J.W. 100 000 zł w terminie do 31 grudnia 2024 r., można też dopatrzyć się polecenia (darowizny *cum modo*). Polecenie wyrażające się w tym, że darczyńca nakłada na obdarowanego obowiązek oznaczonego działania lub zaniechania, nie czyniąc nikogo wierzycielem, nie usuwa jednak zamiaru wzbogacenia obdarowanego ani też osiągniętych przez niego korzyści majątkowych (choć może uszczuplać ich rozmiar), nie wprowadza elementu odpłatności, nie stanowi zazwyczaj dla darowizny głównego motywu jej dokonania (*causa impulsiva et determinanta*) i nie odbiera umowie charakteru darowizny⁴⁵. Nałożenie na obdarowanego obowiązku wykonania polecenia nie

⁴³ Zob. S. Grzybowski, [w:] *System...*, s. 227.

⁴⁴ Zob. np. Z. Radwański, J. Panowicz-Lipska, *Zobowiązania...*, s. 83. Zob. też S. Grzybowski, [w:] *System...*, s. 227, L. Stecki, [w:] *System...*, s. 335-336.

⁴⁵ Tak trafnie np. S. Grzybowski, [w:] *System...*, s. 227, L. Stecki, [w:] *System...*, s. 336.

powoduje przekształcenia darowizny w *negotium mixtum cum donatione*. Nadal wszak przyczyną czynności prawnej jest *causa donandi*⁴⁶.

VII. PODSUMOWANIE

Na sam koniec krótka uwaga natury ogólniejszej. Otóż osoby dokonujące darowizny powinny to czynić z dużą roztropnością, zwłaszcza jeśli jej drugą stroną są osoby obce (niepozostające z darczyńcami w stosunku rodzinnym i z mocy przepisów kodeksu rodzinnego niebędące zobowiązane do niesienia im pomocy i wsparcia). Samo złożenie przez nich na piśmie oświadczenia o odwołaniu darowizny nie oznacza jeszcze anulowania skutków tej umowy. Dla wywołania tego skutku, z powołaniem się na przyczynę odwołania z art. 898 k.c., konieczne jest wykazanie (udowodnienie), że obdarowany dopuścił się rażącej niewdzięczności wobec darczyńcy. W przeciwnym wypadku żądanie ochrony prawnej oparte na art. 64 k.c. spotka się z negatywnym odzewem ze strony sądu cywilnego (oddaleniem powództwa). Oceniając istnienie przyczyny odwołania darowizny z art. 898 k.c., zwracając uwagę na charakter konfliktu, do którego dochodzi między członkami rodziny oraz stronami umowy darowizny, nie można pomijać wcześniejszych konfliktów w tej rodzinie, w różnych konfiguracjach. Należy mieć też na uwadze to, że sam fakt późniejszego skonfliktowania stron umowy darowizny z reguły nie będzie oznaczał spełnienia przesłanki z tego przepisu, zwłaszcza jeśli „wkład” darczyńców w powstanie i utrzymywanie tego konfliktu nie jest marginalny.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Burian B., *Odwołanie darowizny jako sankcja rażącej niewdzięczności*, Acta Universitatis Wratislaviensis 1994, Prawo CCXXXVIII.
- Grzybowski S., [w:] *System prawa cywilnego. Prawo zobowiązań – część szczegółowa*, t. III, cz. 2, S. Grzybowski (red.), Ossolineum 1976.
- Janas A., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom V. Zobowiązania. Część szczegółowa (art. 765-92116)*, M. Habdas (red.), M. Frasa, Warszawa 2019.
- Jezioro J., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), Warszawa 2017.
- Kawałko A., Witczak H., *Zobowiązania*, Warszawa 2010.
- Kawałko A., Witczak H., *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2014.
- Kępiński M., *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 7 stycznia 1967 r., III CZP 32/66*, „Nowe Prawo” 1970, nr 2.
- Lackoroński B., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom II. Zobowiązania*, K. Osajda (red.), Warszawa 2013.

⁴⁶ Tak też M. Załucki, [w:] *Kodeks...*, s. 1795. Por. K.P. Sokołowski, *Darowizna z poleceniem a negotium mixtum cum donatione w praktyce notarialnej*, Rejent 2011, nr 4, s. 57-75.

- Mularski K., [w:] *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 450-1088*, M. Gutowski (red.), Warszawa 2016.
- Nazar M., [w:] T.A. Filipiak, J. Mojak, M. Nazar, E. Niezbecka, *Zarys prawa cywilnego*, Lublin 2006.
- Radwański Z., Panowicz-Lipska J., *Zobowiązania – część szczegółowa*, Warszawa 2012.
- Rejman S., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz, Tom 2*, Warszawa 1972.
- Safjan M., [w:] *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 450-1088. Przepisy wprowadzające*, K. Pietrzykowski (red.), Warszawa 2013.
- Sokołowski K.P., *Darowizna z poleceniem a negotium mixtum cum donazione w praktyce notarialnej*, Rejent 2011, nr 4.
- Stecki L., [w:] *Kodeks cywilny z komentarzem*, J. Winiarz (red.), Warszawa 1980.
- Stecki L., *Umowa darowizny*, Warszawa – Poznań 1974.
- Stecki L., *Darowizna*, Toruń 1998.
- Stecki L., [w:] *System Prawa Prywatnego. Tom 7. Prawo zobowiązań – część szczegółowa*, J. Rajski (red.), Warszawa 2011.
- Wolter A., Ignatowicz J., Stefaniuk K., *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2018.
- Załucki M., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, M. Załucki (red.), Warszawa 2019.

Akty normatywne

- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. – Kodeks zobowiązań (Dz. U. Nr 82, poz. 598).
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz. U. z 2018 r. poz. 1025).
- Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. z 2018 r. poz. 1360, ze zm.).
- Ustawa z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników (Dz. U. z 2019 r. poz. 299, ze zm.).

Orzecznictwo

- Orzeczenie SN z 2.03.1948 r., Kr. C. 42/48, Państwo i Prawo 1948, z. 7.
- Orzeczenie SN z 16.03.1948 r., C III 2318/47, Przegląd Notarialny 1949, nr 3-4.
- Orzeczenie SN z 21.12.1954 r., I CR 1623/54, Państwo i Prawo 1955, z. 9.
- Wyrok SN z 7.05.1997 r., I CKN 117/97, Lex nr 137781.
- Wyrok SN z 5.11.1998 r., I CKU 100/98, Lex nr 1216159.
- Wyrok SN z 4.12.1998 r., III CKN 68/98, OSNC 1999, nr 7-8, poz. 127.
- Wyrok SN z 4.02.1999 r., II CKN 625/98, Lex nr 1214455.
- Wyrok SN z 8.04.1999 r., II CKN 301/98, Lex nr 121299.
- Wyrok SN z 29.10.1999 r., I CKN 174/98, Lex nr 1216921.
- Wyrok SN z 23.03.2000 r., II CKN 810/98, Lex nr 50880.
- Wyrok SN z 26.09.2000 r., III CKN 810/00, Lex nr 51880.
- Wyrok SN z 5.10.2000 r., II CKN 280/00, Lex nr 52563.
- Wyrok SN z 11.10.2002 r., I CKN 1036/00, Lex nr 577426.
- Wyrok SN z 7.05.2003 r., IV CKN 115/01, Lex nr 137593.
- Wyrok SN z 25.11.2004 r., III CK 601/03, Lex nr 1084555.
- Wyrok SN z 1.12.2004 r., III CK 63/04, Lex nr 589985.
- Wyrok SN z 4.04.2005 r., I CK 571/04, Lex nr 603740.
- Wyrok SN z 13.10.2005 r., I CK 112/05, Lex nr 186998.
- Wyrok SN z 2.12.2005 r., II CK 265/05, Lex nr 707399.

Wyrok SN z 16.05.2007 r., III CSK 74/04, Lex nr 1669444.
Wyrok SN z 15.06.2010 r., II CSK 68/10, Lex nr 852539.
Wyrok SN z 17.11.2011 r., IV CSK 113/11, Lex nr 1111009.
Wyrok SN z 15.02.2012 r., I CSK 278/11, Lex nr 1170209.
Wyrok SN z 28.03.2012 r., V CSK 179/11, Lex nr 1211874.
Wyrok SN z 6.12.2012 r., IV CSK 172/12, Lex nr 1284764.
Wyrok SN z 6.08.2014 r., I CSK 592/13, Lex nr 1545024.
Wyrok SN z 29.04.2016 r., I CSK 209/15, Lex nr 2071109.
Wyrok SN z 21.10.2016 r., IV CSK 12/16, Lex nr 2151463.
Wyrok SN z 10.08.2017 r., II CSK 871/16, Lex nr 2420321.
Postanowienie SN z 29.09.1969 r., III CZP 63/69, Lex nr 6568.
Postanowienie SN z 8.05.1997 r., II CKN 146/97, OSNC 1997, nr 11, poz. 175.
Postanowienie SN z 16.01.2015 r., III CSK 312/14, Lex nr 1652394.
Wyrok SA w Białymstoku z 7.02.2018 r., I ACa 753/17, Lex nr 2453715.
Wyrok SA w Łodzi z 30.08.2012 r., I ACa 519/12, Lex nr 1220553.
Wyrok SA w Łodzi z 13.12.2018 r., I ACa 157/18, Lex nr 2625569.
Wyrok SA w Poznaniu z 16.01.2013 r., I ACa 1111/12, Lex nr 1264389 .
Wyrok SA w Szczecinie z 14.03.2018 r., I ACa 918/17, Lex nr 2505774.

**On the gross ingratitude of the donee (Art. 898 of the Civil Code).
Reflections on the basis of the judgement of the Court of Appeals in
Łódź of 13 December 2018, I ACa 157/18**

SUMMARY

Pursuant to Art. 898 § 1 of the Civil Code, the donor may revoke the donation – even if already made – when the donee manifested gross ingratitude to the donor. The article discusses the term “gross ingratitude” of the donee which is mentioned in the provision of the Civil Code. Beyond any doubt, this is an imprecise term which provides a certain freedom of interpretation for the entity applying law (court). The article is based on the judgement of the Court of Appeals in Łódź of 13 December 2018, I ACa 157/18.

Key words: donation, gross ingratitude, donor, donee, revocation of donation